

BEPERKT BELASTBAAR

PDD-NOS

MS

????

SLECHT ZIEND

FYSIEKE BEPERKING

????

ADHD

ADD

????

????

????

PASSEND EXAMINEREN

ER KAN MEER DAN U DENKT...

Passend Examineren: Er kan meer dan u denkt

Een servicedocument van het Kennispunt Onderwijs & Examinering en het Expertisecentrum Inclusief Onderwijs

1	Inleiding	3
1.1	Voor wie	3
1.2	Doel	3
1.3	Relatie met andere regelingen	3
1.4	Gebruik en scope servicedocument	3
1.5	Meer lezen?	4
2	Achtergrondinformatie passende examinering bij beroepsspecifieke onderdelen mbo	5
2.1	Aanleiding	5
2.1.1	Onderzoek naar aangepaste examinering door Ockham IPS (2016)	5
2.2	Doel van passende examinering van beroepsspecifieke onderdelen	6
2.3	Verantwoordelijkheden	6
2.4	Uitgangspunten	7
3	Kader voor adviezen bij aanvraag passende examinering van beroepsspecifieke onderdelen	8
3.1	Randvoorwaarden	8
3.2	De examencommissie aan de slag: een stappenplan	9
3.3	Uitwerking van stap 4, het eerste besluitvormingsmoment: beoordeling aanvraag	10
I.	Aanpassing van de examencondities (inclusief hulpmiddelen)	11
II.	Aanpassing van de vorm of inhoud van het examen	12
III.	Aanpassingen waarbij niet meer aan de eisen van het kwalificatiedossier wordt voldaan	14
4	Het goede gesprek voeren en de verslaglegging	15
4.1	Met de student	15
4.2	Met de examencommissie	15
4.3	Met het onderwijsteam	15
4.4	Verslaglegging	16
	Ondersteuning en informatie	17
	Ondersteuning Kennispunt Onderwijs & Examinering	17
	Status servicedocument en praktijkvoorbeelden	17
	Advies op casuïstiek	17
	Bronnen	17
	Colofon	18
5	Bijlage	19
	Stroomschema passende examinering bij beroepsspecifieke onderdelen	19

1 Inleiding

1.1 Voor wie

Bent u op uw mbo-instelling betrokken bij de intake van studenten of bij de begeleiding van studenten met een ondersteuningsbehoefte¹? Of maakt u deel uit van een examencommissie die besluiten neemt over aanpassingen in examinering? Dan is dit servicedocument voor u bestemd.

1.2 Doel

Met dit servicedocument willen we u beter toerusten om de examinering van beroepsgerichte onderdelen (ook bij keuzedelen) mogelijk te maken voor studenten met een ondersteuningsbehoefte. Centraal staat de vraag hoe een opleiding de beroepsspecifieke onderdelen van de examinering op een rechtmatige manier aan kan passen. Dit servicedocument biedt kaders en verschaft inzicht in de mogelijkheden en koppelt die aan de behoeften van de student. Door passende examinering bij beroepsspecifieke onderdelen, zoals tijdens een proeve van bekwaamheid, krijgen studenten met een ondersteuningsbehoefte de kans om succesvol en een op een gelijkwaardige wijze een beroepsopleiding af te ronden.

1.3 Relatie met andere regelingen

Het Kennispunt MBO Onderwijs & Examinering krijgt veel vragen over toelatingsrecht, het bindend studieadvies (BSA) en de onderwijstijd in relatie tot studenten met een ondersteuningsbehoefte en een passend onderwijstraject. Deze regelingen leveren geen beperkingen op om een passend onderwijstraject inclusief passende examinering aan te bieden. Voor deze regelingen wordt u verwezen naar de website van het Kennispunt MBO Onderwijs & Examinering². Het aanpassen van beroepsgerichte examinering gebeurt altijd binnen de context van de aangeboden kwalificatie, die leidend is voor de te maken keuzes.

1.4 Gebruik en scope servicedocument

Dit servicedocument richt zich primair op de examinering van de beroepsspecifieke onderdelen. De centrale examinering van de generieke vakken (Nederlands, rekenen, Engels) wordt niet in dit servicedocument behandeld. Het CvTE heeft daarvoor al regels vastgesteld. Bij die regels wordt zo veel mogelijk aangesloten, zodat maatregelen en aanpassingen zoveel mogelijk met elkaar in lijn zijn³. In dit document zijn, daar waar een duidelijke relatie is met examineren op de werkplek, wel voorbeelden opgenomen van studenten met dyslexie waar dat relevant is voor de toekomstige beroepsuitoefening.

Het onderwijsteam doet een voorstel aan de examencommissie over de wijze waarop de beroepsgerichte examinering voor een student wordt aangepast en zorgt voor de uitvoering hiervan. De examencommissie borgt de aanpassingen binnen de kaders van de WEB en ziet erop toe dat op een gelijkwaardige wijze en op het vereiste kwalificatieniveau het juiste kwalificatiedossier wordt geëxamineerd. Er worden geen concessies gedaan aan het vereiste niveau. De examencommissie besluit uiteindelijk of de aanpassing gehonoreerd wordt. Waar in dit document 'moeten' wordt gebruikt, betreft het een vereiste conform wet- en regelgeving.

Ook tijdens de bpv is de mbo-instelling verantwoordelijk voor het zoeken naar een passende oplossing om aanpassingen te faciliteren. Met de handreikingen in dit document kunt u eigen beleid en procedures over

---

¹ Zie voor verklaring van een aantal begrippen pagina 4

² Kennispunt Onderwijs & Examinering: <https://onderwijsenexaminering.nl>

³ <https://www.examenbladmbo.nl/onderwerp/deelnemers-met-een-beperking/2018-2019>

passende examinering bij beroepsspecifieke onderdelen aanscherpen of aanvullen. Raadpleeg indien aanwezig ook het eigen instellingsbeleid voor studenten met een ondersteuningsbehoefte.

1.5 Meer lezen?

Er zijn meer servicedocumenten die behulpzaam zijn voor de omgang met studenten met een extra ondersteuningsbehoefte. Zo is er het *Servicedocument Onderwijstijd in het mbo met aandacht voor jongeren met een extra ondersteuningsbehoefte (2016)*⁴. Hierin worden kaders geboden waarbinnen voor bijzondere gevallen afwijkingen van de wettelijke normen over onderwijstijd mogelijk zijn. Voor meer informatie en vragen hierover kunt u contact opnemen met het Kennispunt Onderwijs & Examinering.

Terminologie

- **Studenten met een ondersteuningsbehoefte:** studenten in het mbo die vanwege een ziekte, stoornis, beperking of handicap (onomkeerbaar of langdurig van aard), extra ondersteuning nodig hebben om hun diploma te behalen en/of de overstap naar de arbeidsmarkt te maken. In dit servicedocument kan het woord 'student' worden gelezen als een student met een ondersteuningsbehoefte.
- **Kwalificatie:** geheel van bekwaamheden dat een afgestudeerde van een beroepsopleiding kwalificeert voor het functioneren in een beroep/groep van samenhangende beroepen, vervolgonderwijs en als burger. Het geheel (combinatie van het basis- en profieldeel) is beschreven in een kwalificatiedossier (WEB, art. 7.1.3.).
- **Generieke onderdelen:** niveaugebonden examenonderdelen die voor alle studenten gelden en die betrekking hebben op de examinering van algemene kwalificatie-eisen voor Nederlandse taal, rekenen (en Engels voor studenten van niveau 4-opleidingen). (WEB: examenonderdelen die de examinering betreffen van de generieke kwalificatie-eisen).
- **Beroepsspecifieke onderdelen:** kwalificatie-eisen uit zowel het basis- als profieldeel van het dossier als de keuzedelen, opgebouwd uit kerntaken en werkprocessen.
- **Keuzedelen:** onderdelen van de beroepsopleiding die naast de kwalificatie staan. Keuzedelen zijn een verrijking van de kwalificatie en kunnen voor de student verbreedend of verdiepend zijn of bijdragen aan een betere doorstroom naar een vervolgonderwijs. Alleen bij entreeopleidingen mag een keuzedeel ook remediërend zijn.

Tip: meer begrippen uit het mbo vindt u op <http://www.mboraad.nl/begrippenlijst> en op www.onderwijsenexaminering.nl/begrippenlijst

⁴ <https://www.onderwijsinspectie.nl/onderwijssectoren/middelbaar-beroepsonderwijs/documenten/publicaties/2016/05/18/servicedocument-onderwijstijd-mbo-relatie-jongeren-extra-ondersteuningsbehoefte>

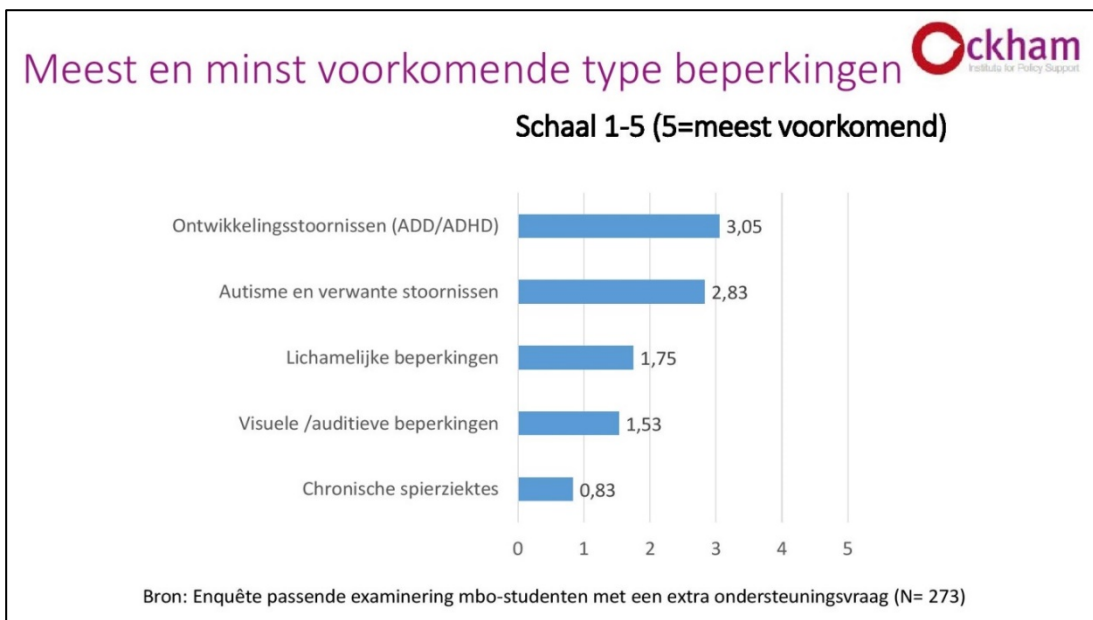
2 Achtergrondinformatie passende examinering bij beroepsspecifieke onderdelen mbo

2.1 Aanleiding

Door veranderingen, zoals de wetgeving rondom passend onderwijs, stromen er meer studenten in het mbo met een ondersteuningsbehoefte. Voor examinering van de generieke onderdelen in het mbo zijn de mogelijkheden voor aanpassing in de instellingsexamens beschreven en in de centrale examens bepaald door het College voor Toetsen en Examens (CvTE). In 2016, leverde Ockham IPS in opdracht van de MBO Raad een onderzoeksrapport⁵ op over aangepaste examinering van de beroepsspecifieke onderdelen voor mbo-studenten met een handicap of chronische ziekte. Het doel van het onderzoek was tweeledig. Allereerst het maken van een inventarisatie van de aard en omvang van de problematiek rondom aangepaste examinering van beroepsspecifieke onderdelen. Een tweede doel was het vergroten van de bewustwording, omdat mbo-scholen vaak nog onvoldoende op de hoogte zijn van de mogelijkheden om aangepaste examinering van de beroepsspecifieke onderdelen uit te voeren.

2.1.1 Onderzoek naar aangepaste examinering door Ockham IPS (2016)

Door de afschaffing van de Leerlinggebonden Financiering (LGF) worden leerlingen met een LGF-indicatie niet langer door DUO (Dienst Uitvoering Onderwijs) geregistreerd. Hierdoor is er minder goed zicht op het aantal studenten in het mbo. Uitgaande van 480.000 mbo-studenten en toepasbare en relevante percentages in het hoger onderwijs (ResearchNed, 2012), zal het aantal mbo-studenten dat belemmeringen ondervindt rond de 48.000 studenten liggen: dit is 10% van het totaal. Het onderzoek van Ockham IPS (2016) geeft inzicht in de meest en minst voorkomende beperkingen, maar toont aan dat nader onderzoek naar de aantallen nodig is om betrouwbare resultaten te verkrijgen⁶

Opmerking: dyslexie is in het onderzoek van Ockham niet meegenomen. Deze groep blijkt vaak al geholpen bij aanpassingen in de centrale examinering zoals geadviseerd door het CvTE⁷. Deze maatregelen zijn vaak ook toe te passen bij andere vormen van schriftelijk examineren. In dit servicedocument zijn voorbeelden opgenomen waar het examinering in de beroepspraktijk betreft.

⁵ https://ockham-ips.nl/Portals/57/OpenContent/Files/4902/Aangepaste_examinering_mbo_2016_B050.pdf

⁶ Ockham IPS (2016). Onderzoek naar aangepaste examinering voor mbo-studenten met een handicap of chronische ziekte.

⁷ <https://www.examenbladmbo.nl/onderwerp/deelnemers-met-een-beperking/2017-2018>.

De aanbevelingen uit het onderzoek van Ockham IPS 2016 zijn gericht op de volgende aspecten:

- Informatievoorziening: scholen en opleidingen moeten beter toegerust worden met de juiste kennis en inzichten aangaande aangepaste examinering van de beroepsspecifieke onderdelen.
- Intake: tijdens deze fase moet men al attent zijn op de mogelijkheden en wenselijkheid van aangepaste examinering bij de beroepsspecifieke onderdelen.
- Bekendheid vraagstuk: mbo-scholen dienen beter op de hoogte te zijn van de mogelijkheden van aangepaste examinering en hierover studenten en ouders te informeren.
- Instellingsverklaring: scholen moeten een instellingsverklaring afgeven van wat studenten wel kunnen als zij niet in staat zijn om een erkend certificaat of diploma te halen.

2.2 Doel van passende examinering van beroepsspecifieke onderdelen

De aanpassingen bij de examinering van de beroepsspecifieke onderdelen nemen belemmeringen weg waardoor studenten met een ondersteuningsvraag gelijke kansen krijgen aangereikt om aan te kunnen tonen dat ze de beroepsspecifieke onderdelen uit kunnen voeren. De te beoordelen kerntaken en werkprocessen uit het kwalificatiedossier blijven gelijk. Is dit niet het geval, heeft het consequenties voor het verkrijgen van een erkend certificaat of diploma (zie 3.3.). Examinering van de beroepsspecifieke onderdelen kan zowel schriftelijk, mondeling als praktisch van aard zijn. Bij schriftelijke en mondelinge examens worden vaak dezelfde aanpassingen als in de generieke examens toegepast, bijvoorbeeld het bieden van extra tijd. Ook in de werksituatie (bpv, praktijkexamen) kunnen deze aanpassingen worden ingezet. Praktijkexamens waarbij de beroepsspecifieke onderdelen worden geëxamineerd, kunnen daarnaast aanpassingen betreffen op het gebied van de aanpak, inhoud en uitvoering.

Voorbeeld

Een praktijkexamen wordt opgesplitst in twee delen vanwege beperkte belastbaarheid van de student.

2.3 Verantwoordelijkheden

- Het realiseren van passend examineren is een gezamenlijke verantwoordelijkheid van:
  - Student: de student moet als hij gaat studeren zonder schroom kenbaar maken met welke beperking hij te maken heeft. En bij de intake met de studieloopbaanbegeleider/intaker in gesprek gaan over wat nodig is bij het opleiden en examineren van beroepsspecifieke onderdelen. Vervolgens kan hij een aanvraag voor passende examinering bij de examencommissie indienen met het advies van de (begeleidende) medewerkers.
  - Medewerkers van de instelling⁸: de betreffende medewerker heeft tijdens de intake en gedurende de opleiding de verantwoordelijkheid om informatie te geven en te verkrijgen om samen met de student een degelijke en gefundeerde aanvraag voor aangepast examineren aan de examencommissie te kunnen opstellen.
  - Onderwijsteam: de individuele docenten voeren de aanpassingen uit zoals die zijn afgesproken. Daar waar bij de examinering aanpassingen worden gedaan, moeten de docenten er voor zorgen dat deze ook in de les- en stagepraktijk worden toegepast (voor zover van toepassing), zodat de student op de juiste wijze wordt voorbereid op het examen.
  - Examencommissie: zij behandelt de aanvraag op basis van de mogelijkheden die wet- en regelgeving bieden, geeft op basis daarvan een beargumenteerd besluit, geeft het onderwijsteam (als gedelegeerde van het bevoegd gezag) de opdracht om de examenprocessen uit te voeren binnen de kaders van de wet, monitort en borgt. Uiteraard kan

⁸ Afhankelijk van de werkwijze van de onderwijsorganisatie kan gedacht worden aan medewerkers bureau leerlingbegeleiding, studieloopbaanbegeleiders of intakers.

de examencommissie actief meedenken met de onderwijsteams over aanpassingen bij de examinering van beroepsspecifieke onderdelen.

- De bestuurders van de school; uiteindelijk eindverantwoordelijk voor het beleid rondom passende examinering.

2.4 Uitgangspunten

- De beschreven omstandigheden waaronder een examenonderdeel wordt afgenomen. (afnamecondities) en beoordelingen zijn voor studenten gelijkwaardig. De condities kunnen dus wel anders zijn, zodat ze de student met een ondersteuningsvraag in een gelijkwaardige positie kunnen brengen.
- De examencommissies is verantwoordelijk voor het borgen van de uitvoering van het examen, zodat het voldoet aan de kwalificatie-eisen, ondanks de aanpassingen.
- Aanpassingen die voor het examen worden gehonoreerd, moeten ook beschikbaar kunnen zijn tijdens het onderwijs (zie hiervoor onderstaand kader). Voor de uitvoering ervan is het onderwijsteam verantwoordelijk.

Wet- en regelgeving

- De *Wet educatie en beroepsonderwijs (WEB)* is sinds 1996 de centrale wet voor de mbo-sector. Mbo-instellingen zijn zelf verantwoordelijk voor het organiseren en vormgeven van eigen ondersteuningsaanbod en moeten een ondersteuningsprofiel opstellen. De onderwijsinstelling is verplicht om gemaakte afspraken tussen student en onderwijsinstelling over extra ondersteuning vast te leggen in een bijlage bij de Onderwijsovereenkomst (OOK).
- De *Wet gelijke behandeling op grond van een handicap of chronische ziekte (WGBH/CZ)* verplicht instellingen doeltreffende aanpassingen door te voeren voor studenten met een functiebeperking, tenzij dit een onevenredige belasting vormt voor de instelling.
- De *'Wet' passend onderwijs*: de landelijke indicatiestelling voor Leerlinggebonden Financiering (LGF) is afgeschaft. Formeel bestaat deze wet niet, maar is het een wijziging in de WEB, de Wet op het voortgezet onderwijs et cetera.

Onderstaande punten zijn opgenomen in de WEB:

- De *'Wet' vroegtijdige aanmelddatum voor en toelatingsrecht tot het beroepsonderwijs (opgenomen in de WEB)*: met ingang van studiejaar 2018/19 hebben studenten die voldoen aan de wettelijke vooropleidingseisen het recht om toegelaten te worden tot een mbo-opleiding van hun keuze.
- Het *VN-verdrag over de rechten van personen met een handicap* (in Nederland op 14 juli 2016 in werking ingetreden) heeft als doel de positie van mensen met een beperking te verbeteren. Het verdrag (artikel 24) geldt voor alle onderwijsinstellingen. Zij zijn verplicht inclusie van studenten met een beperking actief te bevorderen. Dit betekent dat zij aanpassingen moeten verrichten en voor algemene toegankelijkheid van gebouwen en informatiesystemen moeten zorgen.
- Het *Onderzoekskader van de Inspectie van het Onderwijs (2017)* beschrijft hoe het toezicht voor het mbo is ingericht. Het onderzoekskader bevat het waarderingskader en de werkwijze. Eén van de onderdelen waarnaar wordt gekeken in verband met de basiskwaliteit van de afname en beoordeling van het examen, is dat de afnamecondities en beoordelingen gelijkwaardig zijn voor deelnemers.

3. Kader voor adviezen bij aanvraag passende examinering van beroepsspecifieke onderdelen

Aanpassingen in het beroepsgerichte examineren van kwalificaties en keuzedelen vraagt erom dat op zorgvuldige wijze wordt omgegaan met een aantal afspraken die binnen een mbo-instelling worden gemaakt. Zij gaan over de randvoorwaarden op basis waarvan de uitvoering op een verantwoorde wijze kunnen plaatsvinden.

3.1 Randvoorwaarden

- *Vastleggen regels*

Om het proces van aanvraag tot advies correct te laten verlopen, is het goed als de mbo-instelling beleid opstelt over aangepaste examinering bij de beroepsspecifieke onderdelen en de examencommissie haar werkwijze vastlegt in een procedure. In de WEB (artikel 7.4.8. tweede lid) is het volgende opgenomen over wat er in ieder geval in de onderwijs- en examenregeling van de instelling moet worden opgenomen:

“Het bevoegd gezag legt [...] de regels met betrekking tot het examen tijdig voor aanvang van de opleiding vast in de onderwijs- en examenregeling van de instelling...”

- *Tijdig en volledig communiceren*

In hetzelfde artikel staat vervolgens *“...en zorgt ervoor dat deelnemers volledig en tijdig worden geïnformeerd over het onderwijsprogramma, examens en het ondersteuningsaanbod voor gehandicapte deelnemers die extra ondersteuning behoeven.”* De mbo-instellingen moeten studenten met een functiebeperking volledig en tijdig informeren. De manier waarop zij dat doen staat hen vrij. Dit kan door informatie in het studentenstatuut en/of studiegids over het beleid en de procedures bij aangepaste examinering. Het is raadzaam om hierbij op te nemen hoe wordt omgegaan met medische verklaringen (Avg-proof) en hoe de taken en verantwoordelijkheden van de betrokkenen zijn verdeeld (onder andere intaker, studieloopbaanbegeleider, examencommissies).

- *Deskundige examencommissie*

Het is belangrijk dat de examencommissie voldoende deskundig is om een besluit over passende examinering van de beroepsspecifieke onderdelen te kunnen nemen en verantwoording te kunnen afleggen over de genomen besluiten. Door voldoende informatie, handvatten (zoals een servicedocument) en eventueel het raadplegen van een expert kan de examencommissie zich met de benodigde deskundigheid uitrusten. De examencommissie besluit of de aanpassing in het examen leidt tot een hernieuwde vaststelling van het exameninstrument.

- *Facilitering door (leer)bedrijf*

Voor wat betreft het examineren op de werkplek: het (leer)bedrijf dient het besluit van de examencommissie te faciliteren. De assessor dient dus niet alleen op de hoogte te zijn van de aard van de aanpassingen, maar moet die dus ook in de praktijk kunnen uitvoeren en in de beroepspraktijkvorming uit kunnen voeren.

- *Relatie met de beoordeling van de beroepspraktijkvorming (bpv)*

Het moet duidelijk zijn of er sprake is van de beoordeling van de bpv (onderdeel van het onderwijsproces)

of examinering *in* de beroepspraktijk (onderdeel van het examenproces). Het gaat hier over verschillende oordelen die verschillend tot stand komen. Dit geldt voor zowel reguliere als aangepaste examinering.

- Het 'met een positieve beoordeling voltooien van de beroepspraktijkvorming' vraagt om een oordeel over het ontwikkelingsgerichte leerproces van de student dat het onderwijsteam geeft, waarbij het oordeel van het leerbedrijf betrokken wordt. De opleiding stelt is hiervoor verantwoordelijk.
- Examinering geeft uitsluitel op de vraag of een student de kerntaken beheerst uit het kwalificatiedossier. De wijze waarop deze examinering plaatsvindt, is onderdeel van de examencondities. De examencommissie is verantwoordelijk voor de uiteindelijke besluiten.

3.2 De examencommissie aan de slag: een stappenplan⁹

Hieronder zijn de stappen in het kader van passende examinering van de beroepsspecifieke onderdelen beschreven¹⁰.

1. Aanmelding student

De student met een beperking geeft bij aanmelding voor de opleiding of gedurende de opleiding aan een ondersteuningsbehoefte te hebben. Op het aanmeldings-/intakeformulier wordt dit als standaardvraag opgenomen. Op basis daarvan vindt een intakegesprek plaats.

2. Uitvoeren van intake

De student legt bij betreffende ondersteuner tijdens de intake uit wat de aard van de ondersteuningsbehoefte is of wordt hierop bevestigd. Dit vraagt bij de intake om een zorgvuldige werkwijze. Voor de student is het nodig een reëel beeld te krijgen van de praktische onderwijssituatie, voor de ondersteuner een reëel beeld van de te verwachten aanpassingen. Tijdens deze intake wordt daarom, naast de generieke onderdelen, expliciet ingegaan op de beroepsspecifieke onderdelen van de gekozen opleiding en de mogelijke consequenties tijdens opleiden en examineren. Als de aankomend student zelf moeilijk in staat blijkt te zijn om de juiste informatie te verschaffen, probeert de mbo-instelling bij de intake toch deze informatie boven tafel te krijgen zonder daarbij het recht op privacy van de student tekort te doen. De ondersteuner legt deze gegevens na definitieve aanmelding vast in het leerlingvolgsysteem¹¹.

3. Indienen van aanvraag voor aanpassingen

De student stelt samen met de medewerker een aanvraag op voor passende examinering van beroepsspecifieke onderdelen met daarbij aandacht voor de keuze van en de consequenties voor de examenlocatie of het leerbedrijf. Deze aanvraag wordt conform de termijn uit de onderwijs- en examenregeling bij de examencommissie ingediend. *Hoofdstuk 4 gaat dieper in op het voeren van het goede gesprek over de ondersteuningsbehoefte van de student.*

4. Eerste besluitvormingsmoment: beoordeling aanvraag

De examencommissie neemt het besluit om de aanvraag wel of niet te honoreren. Het besluit kan, inclusief onderbouwing, vastgelegd worden in de onderwijsovereenkomst en in het diplomadossier. Tegen de

---

⁹ Zie voor een schematisch overzicht pagina 19

¹⁰ Deels op basis van de *Handreiking examineren studenten met extra ondersteuningsvraag (2015)*.

¹¹ Naast aankomende studenten, zijn er ook zittende studenten waarbij in een later stadium belemmeringen ontstaan die om passende examinering vragen en waarvoor dit stappenplan ook van toepassing is.

beslissing van de examencommissie kan de student beroep aantekenen. *In paragraaf 3.3 wordt deze stap verder uitgewerkt.*

5. Opdracht voor passende examinering

Het onderwijsteam (of de manager) bepaalt de taakverdeling bij de uitvoering van aanpassingen. Vooraf moet voldoende duidelijk zijn wie waarvoor verantwoordelijk is. De examencommissie checkt of de opdracht voor aangepast examineren in lijn is met de gemaakte afspraken.

6. Ontwikkelen van passende examinering

Passende examinering wordt door het onderwijs- of ontwikkelteam ontwikkeld. Dit betekent dat vooraf wordt bepaald hoe het exameninstrument, de instructies en de werkwijze eruit komen te zien.

7. Tweede besluitvormingsmoment: beoordeling kwaliteit exameninstrument

De examencommissie beoordeelt de kwaliteit van de passende examinering en de voorwaarden voor afname. Hierbij moet rekening worden gehouden met de regelgeving omtrent valide exameninstrumenten mbo¹². Na de positieve beoordeling wordt het aangepaste exameninstrument vastgesteld en wordt teruggekoppeld naar de student, ondersteuner en docent wat de praktische consequenties zijn die in het geval van aanpassingen in (onderwijs en) examinering worden toegepast.

8. Vastleggen afspraken

Afspraken over de passende examinering bij het beroepsspecifieke examen(onderdeel) worden, inclusief onderbouwing, vastgelegd in het diplomadossier. De examencommissie legt haar besluit over de kwaliteit van de passende examinering inclusief onderbouwing vast.

9. Uitvoering en monitoring

Passende examinering wordt volgens de gemaakte afspraken uitgevoerd door de opleiding en de student wordt beoordeeld. Binnen het onderwijsteam wordt vastgelegd hoe de correcte afname in de praktijk is uitgevoerd. Van belang is dat de examencommissie checkt of de examinering van het beroepsspecifieke onderdeel daadwerkelijk heeft plaatsgevonden zoals afgesproken.

10. Verstrekken documenten

Net als bij andere studenten stelt de examencommissie op basis van het examenresultaat en de aangeleverde bewijsstukken conform het examenplan vast of de student aan de eisen voor het diploma, certificaat of de instellingsverklaring heeft voldaan. Vervolgens verstrekt de examencommissie een diploma, certificaat of instellingsverklaring, afhankelijk van de situatie van de student.

Tip

In bijlage 5.3. staat het stappenplan nog eens overzichtelijk weergegeven in de vorm van een stroomschema.

3.3. Uitwerking van stap 4, het eerste besluitvormingsmoment: beoordeling aanvraag

De examencommissie neemt het besluit om de aanvraag wel of niet te honoreren. Het besluit wordt bij een positief besluit - inclusief onderbouwing - vastgelegd in de onderwijsovereenkomst en/of als bijlage bij de

¹² <http://www.valideringexamens.nl/werken-met-de-routes/>.

onderwijs- en examenregeling. Tegen de beslissing van de examencommissie kan de student beroep aantekenen.

Samenhangende kwaliteitscriteria die de examencommissie hanteert bij de aanvraag en haar besluitvorming op instellingsniveau met argumentatie:

1. Met de aanpassing worden de kennis, vaardigheden en houding (gedrag) zoals die in het kwalificatiedossier zijn benoemd geëxamineerd. Men levert een vergelijkbaar examenproduct op en komt hierbij tot een vergelijkbaar oordeel (kwaliteitsborging).
2. De aanpassing is doeltreffend: geschikt en noodzakelijk. Dit betekent dat de belemmering wordt weggenomen.

De passende aanpassing wordt toegekend, tenzij deze een onevenredige belasting voor de instelling vormt (budgettaire afweging).

Wanneer er al aanpassingen in het onderwijs - inclusief de bpv - zijn gehonoreerd en uitgevoerd, heeft dit veelal ook gevolgen voor de examinering. De examencommissie kan bij haar besluit over de aanvraag gebruik maken van de ervaring van het onderwijsteam.

Bij de aanvraag voor passende examinering van beroepsspecifieke onderdelen kan de gevraagde aanpassing binnen drie varianten vallen (deels op basis van Ockham IPS, 2016):

- I. Aanpassing van de examencondities (inclusief hulpmiddelen);
- II. Aanpassing van de vorm of inhoud van het examen;
- III. Aanpassing waarbij niet meer aan de eisen van het kwalificatiedossier wordt voldaan.

De drie varianten zijn hierna uitgewerkt.

I. Aanpassing van de examencondities (inclusief hulpmiddelen)

Wat	De gevraagde aanpassing van de examenconditie is binnen de sector mbo geaccepteerd, wordt ook bij vergelijkbare examens binnen de gevolgde opleiding toegepast en valt binnen de kaders van het kwalificatiedossier. Door de aanpassing kan de student het vereiste gedrag (kennis, vaardigheden, houding) laten zien.
Rollen	Examencommissie: beslist over de aanvraag, geeft opdracht aan het onderwijsteam tot uitvoering volgens de afspraken en zorgt voor de borging ervan. Onderwijsteam: zorgt voor de aanpassing van de examenconditie van het beroepsspecifieke onderdeel en een rechtmatige uitvoering ervan.
Beslissing	De aanpassing wordt door de examencommissie gehonoreerd als: <ul style="list-style-type: none"> • Criterium A: de kwaliteit geborgd blijft en het binnen de kaders van het kwalificatiedossier valt; • Criterium B: de belemmering op die manier het meest adequaat kan worden weggenomen; • Criterium C: het geen onevenredige belasting vormt voor de instelling.

Consequenties	Passende examinering wordt uitgevoerd. Hiermee kan de student met succes de studie doorlopen en zijn diploma behalen.
----------------------	---

Voorbeelden

Het gebruik van een hulpmiddel.

Bijvoorbeeld: aangepaste (sta-op)stoel, voorleessoftware, voorlezer of aanwezigheid van begeleider.

Een student landbouwmechanisatie heeft na een ongeluk door een coma lichte epilepsie overgehouden en zal niet op de openbare weg rijden. Bij het examen is voor de veiligheid een instructeur in de cabine aanwezig (bij medestudenten is deze instructeur niet in de cabine aanwezig).

Een student met dyslexie in opleiding voor verpleegkunde werkt bij de theoretische beroepsgerichte toetsen met verklanking.

Het in delen examineren, bijvoorbeeld bij beperkte energie of belastbaarheid.

Een student heeft het chronisch vermoeidheidsyndroom en voert het examen wegens zijn beperkte energie niet in één keer uit zoals zijn medestudenten, maar in delen. De student wordt op dezelfde manier beoordeeld.

Het verlenen van extra tijd

Een student heeft het chronisch vermoeidheidsyndroom en krijgt extra tijd ten opzichte van de medestudenten om het examen uit te voeren. Hierbij zijn de vereiste vaardigheden uit het kwalificatiedossier ongewijzigd en wordt de student op dezelfde manier beoordeeld. In de eisen van het kwalificatiedossier staat niets over tijdsdruk.

II. Aanpassing van de vorm of inhoud van het examen

Wat	Voor de gevraagde aanpassing wordt de vorm of inhoud van het examen zo aangepast dat de student nog steeds kan aantonen als beginnend beroepsbeoefenaar te functioneren.
Rollen	Examencommissie: beslist over de aanvraag, beslist of het een aanpassing van de vorm of inhoud van het examen betreft, geeft opdracht aan het onderwijsteam tot uitvoering volgens de afspraken en zorgt voor de borging ervan. Onderwijsteam: zorgt voor de aanpassing van de vorm of inhoud van het examen van het beroepsspecifieke onderdeel en een rechtmatige uitvoering ervan.
Beslissing	De aanpassing wordt door de examencommissie gehonoreerd als; <ul style="list-style-type: none"> • Criterium A: de kwaliteit geborgd blijft en het binnen de kaders van het kwalificatiedossier valt. In de beslissing vermeldt de examencommissie hoe de aanpassing van de vorm of inhoud van het examen zich verhoudt tot de eisen van het kwalificatiedossier; • Criterium B: de belemmering op die manier het meest adequaat kan worden weggenomen; • Criterium C: deze geen onevenredige belasting vormt voor de instelling.

Consequenties	Passende examinering wordt ontwikkeld, vastgesteld en uitgevoerd. Hiermee kan de student met succes de studie doorlopen en zijn diploma behalen.
----------------------	--

Voorbeelden

Het toepassen van een andere techniek of vaardigheid wanneer deze niet expliciet door het kwalificatiedossier wordt vereist.

Een student in opleiding tot gastheer heeft maar één arm en gebruikt in tegenstelling tot zijn medestudenten een serveerwagen in plaats van een 'driedracht'. De 'driedracht' staat niet specifiek in het kwalificatiedossier genoemd; daar staat 'serveertechnieken'.

Een schoonheidsspecialiste met een naaldenfobie voert de handeling met een ander hulpmiddel uit in plaats van met een naald. De naald staat niet specifiek in het kwalificatiedossier genoemd. Medestudenten zonder de naaldenfobie gebruiken wel een naald. (Uitgangspunt is dat de fobie niet succesvol behandeld kon worden).

Het aanpassen van de context, van het werkproces of de beoordeling, die in het kwalificatiedossier staat.

Een student met autisme die in opleiding is voor applicatieontwikkelaar, heeft moeite met plannen en organiseren en dat is lastig bij de meer complexe opdrachten. Hij wordt ten opzichte van medestudenten iets meer op weg geholpen door gerichte deelopdrachten te geven. Het kwalificatiedossier vereist het omgaan met complexe opdrachten niet.

Een slechthorende student heeft angst voor assessmentgesprekken. Bij het specifieke assessment gaat het om de inhoud en niet om de vorm. Beoordelaars worden vooraf, in tegenstelling tot bij andere studenten, goed geïnstrueerd hoe te handelen (bijvoorbeeld over duidelijk articuleren en herhalen), zodat het gesprek plaats kan vinden en de inhoud overgebracht kan worden.

Om misverstanden te voorkomen, wordt de examentekst voor rapportages in het patiëntendossier van een student verzorging met ernstige dyslexie aan een meezeer voorgelegd. Bij medestudenten wordt dit niet gedaan. De meezeer checkt alleen taalkundig en niet op inhoud.

Een student die stottert moet, volgens het kwalificatiedossier, gesprekken kunnen voeren. In het kwalificatiedossier wordt niet expliciet de face-to-face context genoemd. De student krijgt de mogelijkheid, in tegenstelling tot medestudenten, gebruik te maken van een gesprek via chat.

Een student met een taalontwikkelingsstoornis moet presentaties geven en gesprekken voeren. In het kwalificatiedossier wordt niets vermeld over het tempo van spreken, hier wordt de student dan ook niet op beoordeeld. De docent kan de student ook verhelderingsvragen stellen, dit in tegenstelling tot medestudenten, maar neemt daarbij wel in ogenschouw dat er geen woorden in de mond worden gelegd.

III. Aanpassingen waarbij niet meer aan de eisen van het kwalificatiedossier wordt voldaan

Wat	Door de gevraagde aanpassing zal de student niet voldoen aan alle eisen in het kwalificatiedossier.
Rollen	Examencommissie: beslist over de aanvraag, beslist of het een aanpassing aan het exameninstrument vraagt, geeft opdracht aan het onderwijsteam tot uitvoering volgens de afspraken en zorgt voor de borging ervan. Onderwijsteam: zorgt voor de aanpassing in het examen van het beroepsspecifieke onderdeel en een rechtmatige uitvoering ervan.
Beslissing	De aanpassing wordt door de examencommissie gehonoreerd waarbij geldt dat: <ul style="list-style-type: none"> • Criterium A: er aan een aantal kwaliteitseisen niet wordt voldaan. In het besluit moet duidelijk zijn aan welke kwaliteitseisen niet zal worden voldaan en wat hierbij de overwegingen zijn geweest; • Criterium B: de belemmering op die manier het meest adequaat kan worden weggenomen; • Criterium C: deze geen onevenredige belasting voor de instelling vormt.
Consequenties	Passende examinering wordt ontwikkeld, vastgesteld en uitgevoerd. Gedifferentieerde uitvoering van een beroepsspecifiek onderdeel vindt plaats. De student kan geen diploma of certificaat ontvangen, maar kan 'op verzoek een instellingsverklaring aanvragen' cf. Art 7.4.6a. WEB.

Voorbeelden

De context van de examenlocatie wordt aangepast aan de beperking, waardoor niet wordt voldaan aan een kwaliteitseis.

Een student Helpende Zorg met fysieke klachten, vermoeidheid en spierklachten kan hierdoor bijvoorbeeld niet wassen en tillen. Dit is wel vereist voor het werkproces 'ondersteunt bij persoonlijk zorg'. De student is wel in staat om de andere onderdelen te behalen. In de instellingsverklaring is dan opgenomen dat de student alle werkprocessen beheerst met uitzondering van fysiek zware onderdelen.

Een student in opleiding tot pedagogisch medewerker kinderopvang kan vanwege de beperking niet in grote groepen werken. De instelling biedt deze student daarom enkel gastouderopvang aan als bpv-plaats en examenlocatie. De student heeft gedurende haar opleiding geen bpv gevolgd binnen een (integraal) kindercentrum waar diensten als kinderopvang, buitenschoolse opvang en/of peuterspeelzaalwerk worden aangeboden, dit is wel vereist volgens de beschrijving van de context van het beroep.

De student kan geen volwaardig diploma voor pedagogisch medewerker kinderopvang krijgen, omdat er niet in grote groepen is gewerkt en dit wel in het kwalificatiedossier voor het beroep staat. In de instellingsverklaring verklaart de instelling dat de student aan alle kerntaken en werkprocessen voldoet, maar alleen in de context van een gastouderopvang.

Een student met een visuele beperking in opleiding voor medewerker dierversorgung moet volgens het kwalificatiedossier o.a. alert zijn op veiligheid en adequaat kunnen handelen in noodgevallen. In de praktijk blijkt dat de student niet aan de gestelde eisen kan voldoen, ook niet door op een andere manier dan visueel bepaalde situaties in te schatten. In de instellingsverklaring is opgenomen dat de student alle werkprocessen beheerst met uitzondering van ingrijpen in bepaalde (nood)situaties. In het werkveld is het dus van belang dat duidelijk is dat er bij veiligheidsrisico's altijd een beroep op anderen gedaan kan worden.

4 Het goede gesprek voeren en de verslaglegging

De voorgaande hoofdstukken laten zien dat er de nodige mensen betrokken zijn bij besluitvorming en uitvoering van passende examinering van de beroepsspecifieke onderdelen en kunnen casussen complex zijn. In dit hoofdstuk wordt kort ingegaan op de verschillende niveaus waarop het goede gesprek wordt gevoerd als het de aanpassingen bij de examinering betreft. Uiteraard vindt er ook gespreksvoering plaats over aanpassingen tijdens het onderwijsproces. Omdat de focus van dit servicedocument niet ligt op het onderwijsproces wordt daar niet dieper op ingegaan.

4.1 Met de student

De ondersteuner voert het gesprek met de student over de gewenste en benodigde aanpassingen bij de examinering van de beroepsspecifieke onderdelen. Tijdens dit gesprek wordt besproken welke belemmeringen tijdens het (eerdere) onderwijsproces zijn ervaren, waarmee de student geholpen kan worden en wat dat betekent voor mogelijke aanpassingen bij de examinering. Wanneer de ondersteuner zelf onvoldoende kennis heeft van de inhoud van de verschillende examens, zal deze bij collega's advies moeten inwinnen: "De student heeft moeite met (...). Bij welke examens zou dat problemen kunnen opleveren?" Het kan zinvol zijn om ouders/verzorgers te betrekken bij het gesprek, speciaal in situaties waarbij de student nog minderjarig is of daar waar het communicatieve vermogen van de student een barrière kan vormen. Op basis van dit gesprek wordt in samenspraak een aanvraag voor passende examinering opgesteld en bij de examencommissie ingediend (stap 3 uit stappenplan in paragraaf 3.2). De ondersteuner ziet erop toe dat de belangen van de student richting de examencommissie worden gerespecteerd en ondersteunt de student hierbij indien nodig.

4.2 Met de examencommissie

Een examencommissie kan, al voordat een aanvraag voor passende examinering bij haar binnenkomt, meekijken met aanpassingen die in het onderwijs worden gedaan. Dit is ook afhankelijk van hoe veraf of dichtbij de examencommissie ten opzichte van het onderwijs(team) staat. Goede informatievoorziening vanuit het onderwijsteam richting de examencommissie is van belang voor het verdere proces over aanpassingen bij de examinering. Daarbij valt te denken aan informatie over de ondersteuningsvraag, eigen gedachten over goede begeleiding en achtergronden van de student voor zover relevant voor de aanpassingsmogelijkheden. Een beleidsmedewerker (passende) examinering of andere expert, kan betrokken worden bij het gesprek met de examencommissie over de mogelijke aanpassingen bij de examinering. Inhoudelijke expertise en oog voor de verschillende belangen en gevoeligheden kunnen daarbij goed worden afgewogen. De criteria uit paragraaf 3.3. kunnen daarbij als leidraad dienen.

4.3 Met het onderwijsteam

Het onderwijsteam zal, in samenspraak met de examencommissie, de passende examinering ontwikkelen en uitvoeren (zie ook rollen in paragraaf 3.3.). De beleidsmedewerker (passende) examinering en/of de examencommissie kan proactief in gesprek gaan met het onderwijsteam over hoe dit in de praktijk plaats kan vinden. Een suggestie is om de ondersteuner hierbij te betrekken, zodat men elkaar kan aanvullen. Tijdens het gesprek kunnen de mogelijkheden die voortvloeien uit de visie van de instelling op onderwijs en examinering besproken worden. Het ligt voor de hand dat de bestaande procedures voor zover mogelijk worden gevolgd en indien nodig worden bijgesteld.

4.4 Verslaglegging

Om ervoor te zorgen dat de opgedane bevindingen hun weerslag kunnen krijgen in (aangepast) beleid en verhelderde procedures, is het van groot belang de bevindingen vast te leggen. Het onderwijsteam kan dit op eigen wijze invullen volgens de geldende afspraken. Het jaarverslag van examencommissies is een belangrijk document bij de evaluatie van het proces over passende examinering door een beleids- of kwaliteitszorgmedewerker. Op basis hiervan kunnen trends worden gesignaleerd en eventuele beleidsaanpassingen over passende examinering worden doorgevoerd. De evaluatie dient zowel een intern doel (het aanscherpen van het eigen beleid en de verantwoording ervan richting het bevoegd gezag) als een extern doel (het verantwoorden richting studenten, ouders/verzorgers en onderwijsinspectie). Voor de evaluatie van het gehele proces is een beleidsmedewerker die zowel met de examencommissie als het onderwijsteam spreekt daarom een essentiële aanvulling.

Ondersteuning en informatie

Ondersteuning Kennispunt Onderwijs & Examinering

Status servicedocument en praktijkvoorbeelden

Dit servicedocument over passende examinering bij de beroepsspecifieke onderdelen is een aangevulde versie ten opzichte van de versie van april 2018, waarbij onder andere meer aandacht is besteed aan de relatie met andere regelingen (paragraaf 1.3.) en het voeren van het goede gesprek en de verslaglegging over passende examinering (hoofdstuk 4). Ook het aantal praktijkvoorbeelden is uitgebreid. Zij zijn van groot belang om mbo-instellingen nog beter toe te rusten. Alle aanvullingen zijn gedaan op basis van kennis en ervaring die betrokkenen in 2018 en 2019 hebben opgedaan door ingediende casuïstiek. Het document is door de Inspectie van het Onderwijs zorgvuldig van commentaar voorzien, wat heeft geleid tot een aantal waardevolle aanvullingen en verbeteringen.

Advies op casuïstiek

Mbo-instellingen en studenten kunnen bij het Kennispunt MBO Onderwijs & Examinering advies vragen over aanpassingen in de beroepsspecifieke onderdelen, zowel over actuele casussen of eerder genomen besluiten. Zoals aangegeven helpen deze praktijkvoorbeelden om mbo-instellingen nog beter toe te kunnen rusten. Op de websites van het Kennispunt MBO Passend Onderwijs en het Kennispunt MBO Onderwijs & Examinering kan een vragenformulier worden ingevuld om een casus in te dienen waar medewerkers van scholen hun vragen kunnen stellen..

Bronnen

- CINOP Advies (2017). 'Er valt wat te kiezen!' Aanscherping taken en samenstelling examencommissies.
- College voor Toetsen en Examens (2018). Special Needs Special. Centrale examinering en deelnemers met een beperking in het mbo 2018-2019.
- Inspectie van het Onderwijs (2016). Servicedocument onderwijstijd in het mbo in relatie tot jongeren met een extra ondersteuningsbehoefte.
- Inspectie van het Onderwijs (2016). Examinering in de reële beroepscontext. Oplossingsrichtingen voor gesignaleerde problemen en dilemma's.
- Inspectie van het Onderwijs (2017). Onderzoekkader 2017 voor het toezicht op het middelbaar beroepsonderwijs.
- IVA-Onderwijs (2015). De kracht van de examencommissie.
- Kennispunt Onderwijs & Examinering (2016). De Examencommissie; onafhankelijk en deskundig. Een nadere toelichting op het Wetsvoorstel examencommissies mbo.
- Ockham IPS (2016). Onderzoek naar aangepaste examinering voor mbo-studenten met een handicap of chronische ziekte.
- ResearchNed (2012). Studeren met een functiebeperking 2012. De relatie tussen studievoortgang, studie-uitval en het gebruik van voorzieningen. Eindmeting onderzoek 'Studeren met een functiebeperking'.
- Teunissen, C., Scheltinga, F., Groot, A. de, Druenen, M. van (2017). Protocol Dyslexie middelbaar beroepsonderwijs. Nijmegen: Expertisecentrum Nederlands.
- <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2016/10/04/eerste-kamer-akkoord-met-wetsvoorstel-voor-betere-toegankelijkheid-mbo>
- <https://www.passendonderwijs.nl/mbo>
- Wet educatie en beroepsonderwijs (WEB), Artikel 7.4.6a. Instellingsverklaring:
<http://wetten.overheid.nl/BWBR0007625/2017-08-01#Hoofdstuk7>

Colofon

Dit document kwam tot stand door intensieve samenwerking tussen het Kennispunt MBO Onderwijs & Examinering, examenspecialisten mbo, CINOP Advies en het Expertisecentrum Inclusief Onderwijs op basis van huidige kennis, literatuur, onderzoeken en ervaringen in het mbo, hbo en wo.

De denkwijze en de wijze van toepassen van aanpassingen bij examinering zijn bekend bij de Inspectie van het Onderwijs. Het oordeel per individuele situatie is afhankelijk van de wijze waarop de gemaakte keuzes worden verantwoord (pas toe, leg uit) in de specifieke context van de mbo-instelling en op basis van de individuele situatie.

Auteurs

Marjolein Büscher-Touwen (Expertisecentrum Inclusief Onderwijs (ECIO))

Henry Soyer (ROC RijnIJssel)

Halvard Jan Hetteema (Kennispunt Onderwijs en Examinering)

Review

José Dams (CINOP Onderwijs)

Marijke Bekendam (ROC RijnIJssel)

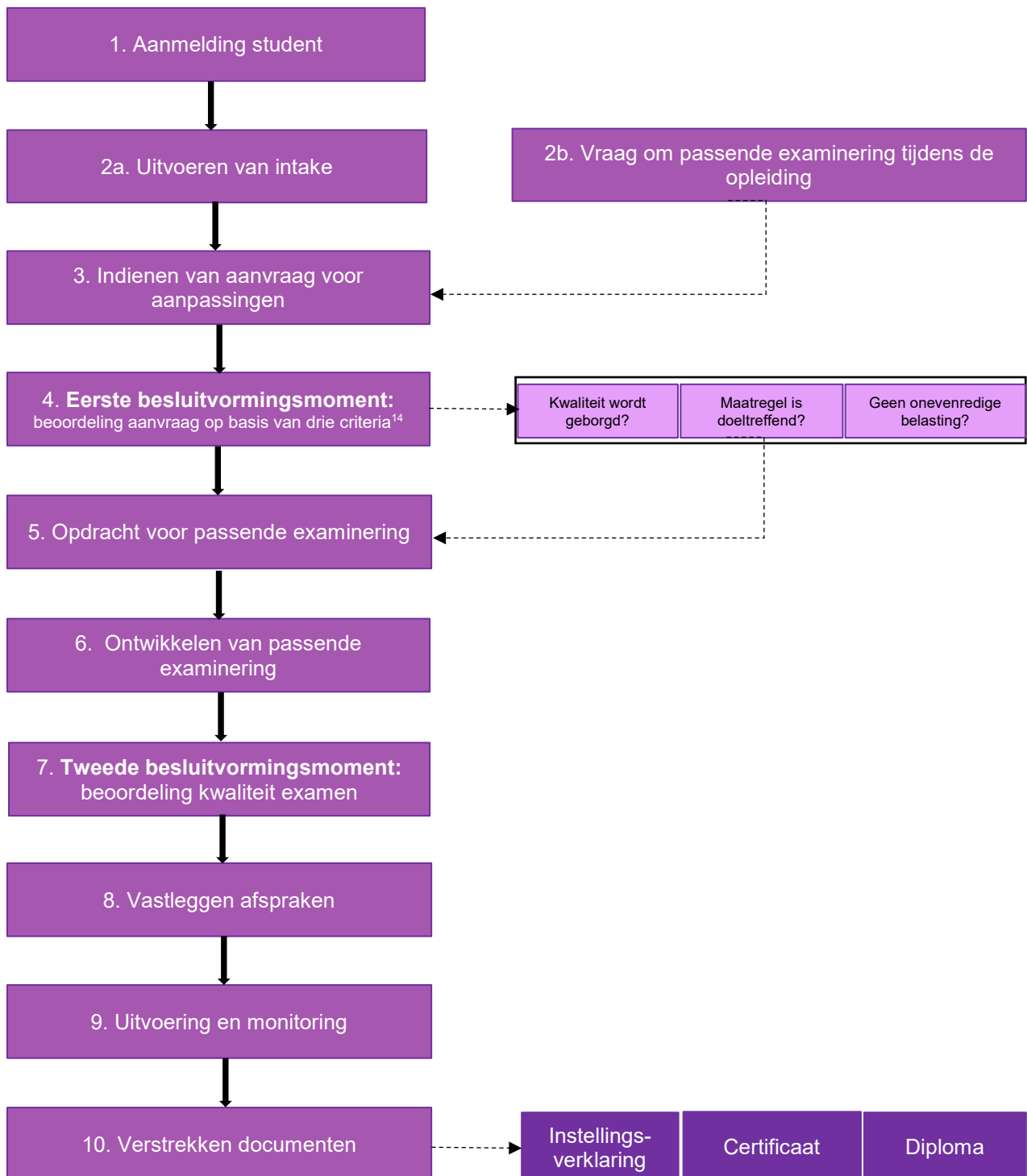
Inspectie van het Onderwijs

Versie 2.0, februari 2020

Contact: info@kennispuntmbo.nl

5 Bijlage

Stroomschema passende examinering bij beroepsspecifieke onderdelen¹³

¹³ Toelichting op het schema vindt u op pagina 9 en 10 van het servicedocument. Zoals bij de leeswijzer aangegeven is er wel een connectie van de passende examinering met het onderwijs en de bpv. Het is van belang hier continu aandacht voor te blijven houden. Ook tijdens de bpv zullen de erkende leerbedrijven al aanpassingen moeten faciliteren.

¹⁴Zie hiervoor ook de tekst en uitwerkingen op pagina 10 e.v.